

LITTERATUR

VINLANDSFARARNA

Under de senare åren har professor *A. W. Brøgger* ägnat ett ihärdigt intresse åt den norska bebyggelsens utbredning runt »det norske hav». Den senaste frukten av dessa forskningar är arbetet »*Vinlandsfærdene*» (Oslo, Gyldendal norsk forlag, 1937. 193 (14) s., 14 pl., 1 karta), berättelsen om hur de norska nybyggarna på Grönland omkring år 1000 upptäckte Amerika. Ett av bokens huvudsyften är att visa, att grönländarnas amerikafärder ej blevo en lösryckt episod. Traditionen om dem var enligt Brøggers mening levande, då de geografiska upptäckternas stora århundrade bröt in. Columbus kan mycket väl ha känt denna tradition. Men den har knappast spelat någon större roll för honom. Han ville finna vägen till Asiens stora och rika kulturländer, de västnordiska sjömännen kunde blott förtälja om ödeländer, endast bebodda av lågt stående infödingstammar. Däremot ha deras berättelser direkt inspirerat de färder, som med England som utgångspunkt och under norsk medverkan öppnat Nordamerika för västeuropéerna. På detta sätt har Amerikas första upptäckt 500 år före Columbus blivit ett led i ett stort världshistoriskt sammanhang.

Det tillhör fackmännen på de geografiska upptäckternas område att taga ståndpunkt till dessa Brøggers teorier. Säkerligen skola de ej gå obeaktade förbi i den vetenskapliga diskussion, som pågår på detta forskningsområde. Den livfulla och idérika framställningen skall också fånga varje läsares intresse. Det är dock icke i första hand kapitlet om »Vinland og Europa», som föranlett denna anmälan. Avsikten har framför allt varit att fästa uppmärksamheten på en ovanligt belysande framställning av ett stycke gammalnordisk bebyggelse- och kulturhistoria. Liksom alla Brøggers arbeten utmärker sig skildringen av »*Vinlandsfærdene*» framför allt genom en strävan att nå en konkret och levande uppfattning av livsvillkoren, av bosättningens och förvärvslivets förutsättningar i natur, teknik och människors strävanden.

I en efterskrift förklarar Brøgger, att ett av bokens grundläggande partier, skildringarna av den norsk-isländska kolonien på Grönland, redan vid tryckningen blivit »helt foreldet». Framställningen har icke kunnat hållas à jour med de pågående danska utgrävningarnas »nästan fantastiska» resultat. »Det er i dag neppe noe område av gammel norsk kultur, som har gitt så fullstendige billeder.» Men han kan tillfoga, att allt det överväldigande nya som kommit till blott har stärkt hans huvudtes. Den norsk-isländska kolonisationen har på Grönland skapat välmående bygder, i livlig och obruten förbindelse med det västliga Europa medeltiden igenom. Det nödvändiga underlaget för djärva, målmedvetet organiserade färder med vidare

Litteratur

syftning än det tillfälliga äventyret har funnits här. Vad Brøgger hunnit få med av fängslande skildringar och ej mindre fängslande bilder ger det starkaste intryck i denna riktning.

Brøgger värdar på ämbetets vägnar de märkliga forntida skepp, som den norska jorden återbördat. Redan därför är han en framstående kännare av gammal norsk sjöfartsteknik. Och denna hans kunskap har fått ett säreget, friskt liv genom egna långfärdsseglingar. Det är också nästan med det självupplevdas intensitet, han berättar om den norska stammens seglarbragder, diskuterar deras tekniska förutsättningar och värderar dem som intelligensens och modets kraftprov. Lika fruktbarande för hans syn på sagorna är hans allmänna, realistiskt inriktade kulturhistoriska lärdom. En realkritik av de kulturhistoriska uppgifterna blir också den väg, varpå han söker fastställa de gamla berättelsernas sannolikhetsgrad.

Brøgger uppkastar givetvis frågan, varför upptäckten av de nya landen ej ledde till »landnäm», varaktig kolonisation. Svaret blir, att underlaget dock var otillräckligt. Den stora norska expansionen sinade till sist ut. Grönlandsbygderna ensamma kunde ej bära upp en bosättning. Orsaken var sammanstötningen med indianerna, det första mötet med dessa i europeisk historia. För att hålla stånd mot dem hade det fordrats en folktillströmning, som Grönland ej maktade ge. Så blevo de sydligare, av naturen gynnade kusttrakter, där kolonisationsförsöken gjordes, endast »Vinlands» sagoö. Varaktig betydelse ur försörjningssynpunkt fick blott upptäckten av Labradorkustens skogsrikedomar. Där ha grönländarna i århundraden hämtat virke till sina skoglösa bygder.

Brøggers arbete om »Vinlandsfærdene» utgör ett led i ett vetenskapligt forskningsarbete och lärt meningsutbyte. Det ryggar ej tillbaka för återblickar på den äldre litteraturen — f. ö. också ett mycket intressant stycke lärdomshistoria —, källkritiska diskussioner och strådsglad polemik. Men Brøgger vänder sig i denna sammanfattning till en större publik och har alla förutsättningar att nå den. Ämne, kunskaper, verklighetsmättad syn, skildringskonst och varm medkänsla ha förenat sig att göra hans bok levande och fängslande.

Bertil Boëthius.

»NÄR DEMOKRATIEN BRÖT IGENOM»

I jämförelse med andra länder har Sverige en ganska mager politisk-historisk litteratur från världskrigsåren. Framför allt får vår politiskt intresserade allmänhet umbära den memoarlitteratur, som annorstädes flitigt odlas men som endast undantagsvis måtte ligga för våra politiska ledare — i varje fall hör det till undantagen, att deras minnen eller brev utges medan de ännu befinna sig i livet. Varje nytt bidrag till belysningen av denna dramatiska och omvälvande tids skeende måste därför vara välkommet. Fil. lic. *Ake Thulstrups* bok »När demokratien bröt igenom» (serien Orientering)

saknar i sin genre egentliga konkurrenter och har därför en plats att fylla. Såsom en populärvetenskaplig framställning av händelserna fr. o. m. sekelskiftet t. o. m. världskriget skall den säkerligen också finna många intresserade läsare, ej blott bland de yngre utan även bland de äldre, vilka gärna i bokens form vilja leva om sitt liv.

Förf. har deprecierat värdet av allt sitt lofvärda arbete genom brist på nödig precision i framställningen. Det vore lätt att lämna alltför många exempel härpå. Läsaren imponeras sannerligen inte av skärpan i uttryck sådana som »Sverige höll på att bli rikt, men rikedomens fördelade sig *en smula ojämnt*» eller »Det är *nog egentligen inte så märkvärdigt*, att gulaschväsendet sågs med *en viss ovilja av den del av befolkningen*, för vilken dyrtiden betydde nöd i stället för rikedom» eller »Denna riktning (d. v. s. högern 1905) utmärktes *kanske* i första hand av en viss konservatism». Förf. säger om första kammarens »historiska skratt» åt Staafts præterea censeo, rösträttsfrågan, att det »visserligen icke finnes omnämnt i kammarens protokoll men har bevarats på *mundlig väg*»; alldeles bortsett från uttrycksformen vore ingenting lättare än att peka på litterär behandling av detta tillfälle, t. ex. i Gustaf Stridsbergs essaysamling. Förf. kallar Nilsson i Bonarp för Nilsson i Kabbarp och låter med få sidors mellanrum Peterson i Påboda före övergången till liberallerna än tillhöra nationella framstegspartiet, än lantmannapartiet. Han gör ett stort nummer av, att en skomakarson 1918 inträdde i regeringen (Thorsson) utan att dock nämna, att Per Elof Lindström, ecklesiastikministern i Lindmans första ministär, var soldatson. Förf. talar om två- eller treåriga fortsättningsskolor efter 1918, medan lagstiftningen som huvudtyper nämmer ett- eller tvååriga. Förf. tycks föreställa sig att en omedelbar förstakammarupplösning skulle ha ingått i 1918 års författningsuppgörelse, trots att 1919 års upplösning i själva verket av Edén gjordes till en följd av första kammarens vägran våren 1919 att bifalla propositionen om 48-timmarsveckan. Han uttrycker sig otillåtet onyanserat, när han yttrar, att kraven på en rösträttsreform på 90-talet »rönte inga sympatier inom första kammarens majoritetsparti»; i verkligheten ställde sig män som »kung» Bergström, Billing, »Hasselrotarna» och även i viss mån Boström m. fl. icke avvisande till en viss rösträttssänkning, och deras redan tidigt signalerade garantilinje hembar f. ö. delvis segern 1907. Om den 1897 upphävida mellanrikslagen skriver förf., att den »*åtminstone på ett tidigare stadium* stadgat, att i Sverige tillverkade varor tullfritt fick utföras till Norge och vice versa»; skall mellanrikslagens innehåll karakteriseras, innefattade lagen *före 1874* särskilt för sjötrafiken massor av hel- och halvtullsätser, medan ändringen 1874 i hög grad avplanade handelsrestriktionerna. Förf. gör gällande, att storgodsägarna före 80-talets kris »dragit fursliga revenyer av sina gods» men att priset »utrotade den gamla jordbruksaristokratien helt» »i vissa delar av Sverige, särskilt i några av Mälardelarna»; bortsett från att landskapen kring Mälaren enligt kartan ej äro flera än tre, varför uttrycket »några av dem» gör inne-

Litteratur

börden högst dunkel, äro bägge påståendena, om fursterevenyerna och utrotningen, alltför kategoriska för att ens gå för sig som sanningar med modifikationer.

Förf. förtjänar särskilt i ett hänseende erkännande. Han framträder fullkomligt lidelsefritt och objektivt. Men även objektivitetens dygd kan ibland slå över och bli läsaren för påfrestande. I sitt försök att förstå allt och göra rättvisa åt alla har Thulstrup ofta stannat på halva sträckan av den väg, som är en författares; han nöjer sig med att referera och tvekar inför slutsatserna. Det finns dock även en konklusionernas objektivitet, d. v. s. ett gebit, inom vilket värderingarna, även om de skulle strida mot det ena eller andra partiets älsklingsteser, kunna göras med grundade anspråk på den opartiskhet, som en historisk belysning möjliggör. Thulstrups bok är ett exempel på en konklusionsrädsla, som gjort hans arbete trots dess rikhaltiga materialsamling och allsidiga uppläggning tunnare än behövt. Denna ängslan erinrar nästan om den försiktighet, som — enligt vad Mikael von Essen berättar i sin uppmärksammade bok »Reflexer» — en kines visade, när han blev tillfrågad om sin mening angående franska revolutionen: »Ack, man vet ännu ingenting — det har skett så nyligen.»

Med ledning av publicerade ryska aktstycken berör förf. Sveriges »påtryckning» på Italien, när detta land 1915 stod i begrepp att kasta sig in i kriget. Den italienske utrikesministern Sonnino avsånde den 26 april 1915 till den italienske ambassadören i Petrograd ett telegram, vari det bl. a. heter: »Den svenska ministern besökte mig i dag. Han sade, att kungen av Sverige hade beordrat honom att fästa min uppmärksamhet på att Italiens uppgivande av sin neutrala ställning kunde komma att påverka Sveriges politik. Kungen hade gett honom i uppdrag att även tala med vår monark om saken för att göra honom uppmärksam på denna fara. Baron Bildt talade länge till förmån för neutralitetens bevarande och bad mig om ett svar. Baronen uttryckte sig hela tiden så, som om det skulle vara ställt utom tvivel, att Sverige skulle ställa sig vid Tysklands sida, om svenskarna överhuvudtaget träder in i kriget.» Förf. nöjer sig för egen del med att tala om »det underliga ryktet» om »hovets» diplomatiska aktion och överlåter sedan åt läsaren att draga sina konklusioner; även för denne ter sig konung Gustafs intervention i Rom med sannolikhet »underlig» med hänsyn till den eljest så strängt hävdade neutralitetspolitiken. Om förf. emellertid velat insätta denna aktion i sitt rätta sammanhang, skulle han av kommendörkapten Elis Biörklunds uppsats i Svensk Tidskrift, årg. 1936: 4, om den ryska flottans anfallsplan mot Sverige lätt ha funnit, att utrikesminister Wallenberg den 2 aug. 1914 på liknande sätt »hotade» England. Enligt denna uppsats — vilken av Wallenberg före publicerandet genomsetts — ville den svenska utrikesledningen inge England en känsla av ovisshet om Sveriges hållning inför den utvidgning av kriget, som Englands uppslutning vid Frankrikes sida innebar, och därigenom frampressa bättre neutralitetsvillkor för Sverige. Den 4 aug.

erhöll också Sverige av ententemakterna en särskild neutralitetsgaranti. Varje ny stats indragning i kriget minskade de neutrala staternas antal och därmed deras självhjälpseffekt, och ur denna synpunkt hade vår regering det största svenska intresse av att Italien ej sällade sig till de krigförande. Man kan kalla regeringens utrikespolitik i detta hänseende djärv, men den var kallblodig och i bästa mening aktiv, och den hade självfallet till enda syfte att med utnyttjande av tillfällena skapa bästa möjliga livsbetingelser för vårt land såsom neutral stat. Genom att blott episodiskt framlägga för läsaren en sådan lösryckt uppgift som Sonninos telegram har förf. ökat i stället för minskat dimbildningen kring den ansvarsmedvetna och rätlinjiga utrikespolitik, som Sverige vid denna tid förde.

Ät »aktivismen» under kriget ägnar Thulstrup en utförlig, mycket fördomsfri redogörelse. Så skiftande och beslöjade som de aktivistiska uppfattningarna voro, möter det ännu överstigliga hinder åtminstone med nuvarande material att riktigt karakterisera och därmed riktigt värdesätta dem. Om man bortser från de personer, som voro aktivister för Tysklands skull, och begränsar sig till dem, som krävde en »aktiv» utrikespolitik för tillvaratagande av svenska intressen i öster, kan tiden dock snart vara inne att i ett sammanfattande arbete tillåta sig en viss generositet i omdömet. De senare eftersträvade, att Sverige skulle stödja strävandena att frigöra främst Finland och därmed frigöra Sverige från Rysslands omedelbara grannskap. Snarare trots den svenska utrikespolitiken under tiden kring 1918 än tack vare denna skapades ej blott i Finland utan även i Baltikum en barriär mot Ryssland samt pacificerades i stor utsträckning Östersjön. I hög grad utan egen förskyllan fingo aktivisterna se sitt mål uppfyllt, längre f. ö. än vad de till en början hade kunnat hoppas på. Även om aktivismens medel och möjligheter alltid kunna diskuteras, kan denna riktning dock aldrig berövas förtjänsten av att genast ha vågat fatta det för Sverige vitala Östersjöpolitiska målet i sikte. Förtjänsten härav kommer i sitt rätta ljus vid tanke på den ovärderliga förmånen för Sverige att under våra dagars utrikespolitiska spänning vara befriat från direkt beröring med en av starkströmshärdarna. Icke i polemik med några Thulstrups slutsatser utan mera på grund av frånvaron av dylika i hans bok har detta konstaterande gjorts.

Elis Håstad.